

Ny kyrkohandbok,

2. Mässans samling och Ordet

MIKAEL ISACSON OCH MIKAEL LÖWEGREN

I den andra granskande artikeln i en serie på fyra närläser prästerna Mikael Isacson, Lilla Edet och Mikael Löwegren, Ryssby, det förslag till ny kyrkohandbok, som ska börja användas av hundratals församlingar den 1 i Advent 2012. Här handlar det om mässans två inledande huvuddelar.

DET FÖRSLAG TILL NY kyrkohandbok som nu skall prövas i Svenska kyrkan innehåller dels vad som kallas den allmänna gudstjänsten, dels de kyrkliga handlingarna (dop, bikt, konfirmation, vigsel och begravning). Förslaget består av tre böcker: en textvolym, en musikvolym och en volym med förklaringar. Dessutom finns ett samtalsmaterial med titeln *I denna rymd möts vi*. Förslaget benämns som en genomgripande revision av 1986 års kyrkohandbok. I mångt och mycket står dock nuvarande handbok orörd kvar, men kompletterad med ett flertal nya alternativ.

Vi kommer här att koncentrera oss på texterna för mässans firande. Denna artikel går igenom mässans samling och ordets liturgi, en kommande artikel måltiden och mässans sändning. I en avslutande artikel diskuterar vi mer principiella frågor och kommenterar i större utsträckning förslagets motiveringar.

En enda ordning

I 1986 års ordning finns sex olika ordningar för huvudgudstjänst. De har i handboksförslaget blivit en enda grundordning för den allmänna gudstjänsten. Denna ska sedan anpassas, t.ex. om gudstjänsten firas som huvudgudstjänst på söndagen eller som vardagsgudstjänst.

Högmässans grundordning är, liksom i HB 1986, uppbyggd av fyra huvudavdelningar: Samling, Ordet, Måltiden, Sändning. Detta sätt att tänka tar sin utgångspunkt i det liturgiska *skeendet* snarare än de enskilda momenten. Läsningen av Guds ord och firandet av Herrens måltid är då de två huvudpunkterna i den kristna gudstjänsten. Därtill finns en inledning och avslutning, som numera ofta får namnet Samling respektive Sändning för att betona delarnas funktion.

Utifrån denna grundläggande struktur ges i de övergripande anvisningarna tre olika gudstjänstformer för Svenska kyrkan. De kallas Högmässa, Mässa och Gudstjänst. Efter vad som numera är vedertaget bruk betecknar »mässa» en nattvardsgudstjänst och »gudstjänst» en nattvardslös. Högmässa är i förslaget en ordning »med fler fasta moment» jämfört med de båda andra. Syftet torde vara att kvalitetssäkra begreppet högmässa.

Skillnaden mellan högmässa och mässa/gudstjänst är alltså hur många och vilka moment som måste användas. Detta påverkas också om mässa/gudstjänst firas som huvudgudstjänst; då ska fler moment vara med, som annars är fakultativa (dvs. kan väljas bort).

Syftet att samla allt i en variabel grundordning leder i praktiken till att en huvudguds-

tjänst kan se väldigt olika ut. Det kan vara en traditionell högmässa. Det kan också vara en gudstjänst där Samlingen, utöver en ingångspsalm, endast består av ett inledningsord och ingenting annat. Vi återkommer till detta i vår avslutande artikel.

Möjligheten till temamässa/temagudstjänst kvarstår också som ytterligare en variant, men mer styrd än idag av att följa mässans grundordning. Det betonas i de övergripande anvisningarna att den fyrfaldiga strukturen då skall följas och att måltidsdelen skall firas i enlighet med handbokens ordning.

Mässans samling

Samlingen är den del av gudstjänsten som varit föremål för mest kritisk diskussion i Svenska kyrkan. I förslaget som helhet är det också denna del som innehåller flest nyheter och alternativ.

Kommittén skriver att samlingen »leder in i gudstjänsten och tydliggör att gudstjänst firas i möte med Gud, i Jesus Kristus och i gemenskap med den världsvida kyrkan» och att »enskilda människor kommer samman till en gemenskap, en församling». De moment som kan ingå är Klockringning, Psalm, Inledningsord, Bön om förlåtelse/Överlåtelsebön, Kristusrop (Kyrie), Lovsång och Dagens bön.

I högmässan är alla dessa moment obligatoriska, men i mässa/gudstjänst bara klockringning, psalm och inledningsord. Det framstår dock som orimligt att alla mässor *måste* inledas med klockringning (t.o.m. en mässa firad utomhus under en pilgrimsvandring). Eller måste innehålla sjungna moment; även en läst vardagsmässa har rimligen sitt värde.

Inledningsord

Efter klockringning och inledande psalm kommer Inledningsord. Prästen öppnar firandet på ett av fem olika sätt. Det kan ske »I

(Guds) Faderns och Sonens och den heliga Andens namn» eller »I Guds, den treeniges namn». Det senare alternativet är naturligtvis en följd av en önskan om ett mer könsneutralt språk. Även om formuleringen kan tyckas vara ett tänkbart alternativ, blir det problematiskt om man vill tala om Treenigheten som *något annat* än Fadern och Sonen och Anden. Men inte heller det första alternativet är helt okontroversiellt. Det inskjutna »Guds» är en olycklig återgång till 1811 års kyrkohandbok.

Prästen kan utöver dessa två trinitariska alternativ använda »Helig, helig, helig...» (som även i tidigare handböcker inledde högmässan) eller säga »Välsignelse över vår gudstjänst» eller »Vi har samlats för att fira gudstjänst tillsammans.»

Onekligen har dessa fem alternativ inte bara olika stilnivåer utan också vitt skilda funktioner. Frågan måste ställas: Vad skall de första ord som yttras efter den inledande sången göra? Istället för att platt konstatera det alla rimligen redan vet – att man är där för att fira gudstjänst – konstituerar inledningsorden en församling inför Gud.

En inledande trinitarisk invokation ställer de församlade inför det mysterium vi kallar Gud och som uppenbarar sig som Fader, Son och Ande. Det är det bärande i den kristna bekännelsen och knyter an till vårt dop, som skedde i detta namn. Den liturgiska bönen riktas därför också till Fadern genom Sonen i Anden.

Att öppna mässan med en trinitarisk invokation var en möjlighet som infördes med HB 1942. HB 1986 förstärkte dess ställning genom att göra den obligatorisk i högmässan. Det är framsteg som nu hotas.

Ett alternativ som inte finns med i förslaget är att salutationen följer efter de trinitariska öppningsorden. Efter att placerat sig inför

Gud torde det mest naturliga vara att gudstjänstledare och församling hälsar varandra. Detta är därför den givna platsen – och inte före Dagens bön – för en salutation med församlingssvar.

Efter den inledande formuleringen kan prästen formulera sig fritt eller använda ett av sjutton olika förslag, varav tre är specifikt knutna till julotta och långfredag. De varierar starkt såväl i fokus (uppmaning till bön, inledning till bön om förlåtelse etc.) som i tilltal. Få av dem är hållbara att upprepas på veckolig basis. Man kan befara att dessa liksom motsvarande formuleringar i HB 1986 kommer att användas sparsamt.

Bön om förlåtelse

I HB 1986 är Beredelse den enda formen för en botakt i (hög)mässan. Ett beredelseord skall där föregå syndabekännelsen, sedan följer avlösning och tackbön. Ordningen har kommit att ifrågasättas av allt fler som enda alternativ. I handboksförslaget har också pendeln svängt helt. I princip finns fyra olika sätt att hantera botmomentet:

(1) I såväl högmässa som mässa/gudstjänst kan det gestaltas med syndabekännelse (bön om förlåtelse) och avlösning (förlåtelseord), alltså som i dagens högmässa.

(2) Förlåtelseorden kan också ersättas av löftesord, dvs. en försäkran om Guds nåd och barmhärtighet.

(3) I mässa/gudstjänst, men inte i högmässa, kan momentet ersättas av en överlåtelsebön som vare sig följs av en avlösning eller löftesord.

(4) momentet kan helt utgå.

Svenska kyrkan går alltså i ett slag från en obligatorisk ordning med syndabekännelse och avlösning vid varje nattvardsfirande, till en ordning där ingen akt av ånger och bot över huvud taget behöver vara med. Detta

visar tydligt den ambivalens som finns i Svenska kyrkan kring dessa frågor. Är det nödvändigt att vara förlåten innan man tar emot Kristi kropp och blod? Är det önskvärt? Vad är ett pastoralt klokt förhållningssätt?

Syndamedvetande är, som det har uttrycks av Göran Prytz, »ett avancerat kristet medvetande».¹ Det är därför inte givet att de traditionella syndabekännelserna omedelbart slår an. I förslaget har nuvarande handboks syndabekännelser, med undantag för familjemässans, behållits, i något fall gjorts om till överlåtelsebön. Till detta kommer fyra nya. Men försöken att hitta andra och mer öppna formuleringar i bönen om förlåtelse blir något tafatta och trevande. I värsta fall blandas sår, skuld och skam samman, tydligt så i bön nr 4: »Jesus Kristus, jag kommer till dig i längtan efter läkedom och upprättelse. Förlåt mig det jag har brustit mot skapelsen, mina medmänniskor och mig själv...».

För att inte skapa själavårdsproblem måste en syndabekännelse vara rak och direkt: Den bedjande skall få hjälp att utan krumbukter bekänna sina synder och be om förlåtelse för Jesu Kristi skull. Bön nr 1 och 3 (kvar från HB 1986) fyller väl sin funktion härvidlag. En fråga är dock om vi inte också skulle behöva få bekänna det vi medvetet och aktivt underlåtit att göra: »Jag har syndat med tankar och ord, gärningar och *underlåtelser*.»

Bönen om förlåtelse följs alltså antingen av *förlåtelseord* (avlösning) eller *löftesord*. Skillnaden dem emellan ligger rimligen på ett principiellt plan: Det förra måste tänkas som en auktoritativ tillsägelse av syndernas förlåtelse, det senare som en hänvisning till att Gud är barmhärtig och vill förlåta. Det som kallas förlåtelseord är dock ibland mer konstaterande än performativa, bl.a. genom att presens används: »Du är förlåten». Detta gör att distinktionen mellan förlåtelseord

och löftesord inte blir så klar som den borde vara. Som ett bibliskt löftesord kunde man förutom 1 Joh. 1:9 – i förslaget lätt bearbetat – här tänka sig att liksom HB 1942 använda 1 Tim. 1:15.

Om överlåtelsebön används istället, följs denna varken av avlösning eller av löftesord. Det markeras därmed att det inte är en syndabekännelse. Den bön om förlåtelse i HB 1986 som innefattar orden »rena mig så blir jag ren, hela mig så blir jag hel, drag mig till dig så får mitt hjärta ro» har gjorts om till en av tre överlåtelseböner. Det är en välgärning eftersom den i sin tidigare funktion »skuldbelägger sökandet och inkluderar det i syndabekännelsen».² Man kan dock undra om inte problemet ändå i viss mån kvarstår. Överlåtelsebönen ersätter ju *de facto* bönen om förlåtelse och riskerar därmed att intuitivt uppfattas som ett slags syndabekännelse.

1986 lades för första gången en tackbön in efter avlösningen i mässan. Det förstärkte det historiskt sett korrekta intrycket att botakten infogats i gudstjänsten i ett senare skede. Tackbönen har i förslaget gjorts fakultativ. Tillsammans med möjligheten att använda ett löftesord istället för en avlösning ges sammantaget en betydligt större flexibilitet jämfört med i dag. Botakten kan därmed få en utformning som inte så lätt förväxlas med biktordningen.

Det är inte orimligt att syndabekännelsen utgår i en gudstjänst. Till mässans firande hör däremot någon form av botakt. Som tidigare framgått i dessa spaltar menar vi att en obligatorisk avlösning medför problem, men att konsekvent fira mässa utan botakt är än mer problematiskt. Synden är en förblivande realitet i en människas liv. Därför behöver också vårt behov av ånger och förlåtelse få komma till uttryck inom ramen för mässan i det ordinarie gudstjänstfirandet.

Två alternativ för att utforma en sådan botakt, som inte finns med i detta ändå differentierade förslag, är dels en doperinran, dels en kyrielitania med botkaraktär. Visserligen finns en »doppåminnelse» som kan användas i mässans början eller i samband med kyrkans förbön. Den knyter dock inte an på något sätt till vatten och rening, och saknar därmed botkaraktär. Syftet med denna doppåminnelse framstår som något oklart.

Kristusrop – Lovsången

Kyrie och Gloria-Laudamus är fakultativa när högmässa inte firas. Liksom i nuvarande handbok kan kyriet sjungas eller läsas trefaldigt, sexfaldigt och niofaldigt eller som en utbyggd kyrielitania. Genom att använda beteckningen Kristusrop försöker handbokscommittén fånga in kyriets funktion. Ur en aspekt är detta positivt eftersom det tydligt markerar att detta är en bön riktad till Kristus. Den traditionella trefaldiga strukturen med *Kyrie-Kriste-Kyrie eleison* har fått en del att felaktigt tolka ropet trinitariskt. Men det resulterar också i att en visserligen fin sång som »Möt mig nu som den jag är» från Iona kan föreslås som ett kyrie (trots att böneropet här faktiskt inte riktas till Kristus). Även om formuleringarna kan sägas uttrycka en del av vad kyriet vill ge ord åt, så kapas rottrådarna ner till den bibliska berättelsen. Inte bara uteblir därmed identifikationen med den blinde Bartimaios. Även den mer principiella frågan om förhållandet mellan liturgi och den bibliska uppenbarelsen ställs på sin spets.

För *Lovsången* finns de flesta varianter från HB 1986 kvar (förslaget nr 1-5). De trospsalmer som kunde sjungas på lovsångens plats (18, 337 m.fl.) har tagits bort som alternativ. Å andra sidan har man kompletterat med fler nyskrivna varianter (nr 6-9). Av dessa nya är det dock ingen som innehåller ett fullödigt

trinitariskt mönster, bl.a. därför att namnet »Fader» ersätts med ett okvalificerat »Gud». Med bärande texter i liturgin, som slipats fram under århundraden innan de överlämnats till oss, måste man handskas försiktigt. Att denna sång i vår tid inte alltid uppfattats som en jublande lovsång har nog mer med tonspråket att göra. Man kan också ställa sig frågan om inte namnet Lovsången ger intryck av att handla om vilken lovsång som helst istället för den trinitariskt uppbyggda lovsägelsen.

Den latinska beteckningen för momentet är liksom i HB 1986 »Gloria och Laudamus», vilket i och för sig är korrekt. Det av prästen sjungna Gloria följs av församlingssången Laudamus. Internationellt betecknas dock numera hela partiet som »Gloria» vilket markerar att det är en enda sång. Förslaget skriver vidare att momentet »kan utgå under fastan». Det vore välgörande för kyrkoårets firande om det angavs att det »utgår under fastan» liksom under advent.

Dagens bön

Mässans samling avslutas i förslaget med *Dagens bön*. Momentet är dock fakultativt om högmässa inte firas. Det är en ordning som riskerar att försvaga kyrkoårets ställning och de enskilda söndagarnas karaktär.

Med sin placering inom ramen för samlingen har bönen förts till sin rätta plats. Trots sin nära tematiska koppling till söndagens överskrift är det inte en bön inför bibelläsandet. Dess funktion är att samla upp församlingens tysta bedjande och hela samlingen i en sammanfattande bön, därav det gamla namnet »kollektbön». Beteckningen Dagens bön (hämtad ur evangelieboken) är inte helt oproblematiske. I en församling där man t.ex. låter tackbönen efter kommunionen – som kan »formuleras fritt» – färgas av söndagens tema finns mer än *en* bön för dagen.

Lärjungagården i Torestorp ... 29–31 januari 2013

”Vägen till Livet”, Fortbildning och fördjupning för alla intresserade. TD Göran Larsson, Jerusalem, ”Gamla testamentet i predikan och undervisning”, doktorand Johan Herbertsson, Lund, ”Orden om Ordet – om den kristna förkunnelsen”, FD Ingemar Rådberg, Lärjungagården, ”Bibelns litterära sidor”.

www.larjungagarden.just.nu

0320-558 40

Dagens bön kan föregås av en salutation, samma som i nuvarande handbok. Ett annat och naturligare alternativ vore att inleda kollektbönen med ett enkelt »Låt oss be». Salutationen hör, som påpekats ovan, mer hemma i gudstjänstens inledning.

Ordet

I Ordets liturgi är antalet nya alternativ mycket få jämfört med Samlingen. Högmässan ser i princip sett ut som idag med bibelläsningar och predikan, följt av gensvar i form av trosbekännelse och förbön. Beteckningen »Guds ord» skulle bättre än »Ordet» ge en antydning om fokus i denna del av gudstjänsten.

Firas Mässa/Gudstjänst finns en överhängande risk för uttunning av Ordets liturgi. Här tillåter ordningen att läsningarna ur Bibeln reduceras till en enda, nämligen evangeliet. Däremot är predikan *inte* ett fakultativt moment. Även i en vardagsmässa förutsätts alltså att predikanten skall utlägga/kommentera dagens text/er. Draget till sin spets betyder detta att predikan är något ovillkorligt medan församlingen kan klara sig utan läsningen ur Gamla testamentet.

I en huvudgudstjänst skall rimligen bibeltexterna alltid utläggas. I vardagsmässan är

det inte lika självklart. Det kan vara platsen för en längre och mer fördjupande predikan. Andra mässor kan istället ge utrymme för att »dela ordet» gemensamt. Ytterligare en variant är att ta emot bibelläsningarna genom att ge utrymme för en stunds tystnad och enskild reflektion. Vi måste kunna ha tilltro till att Guds Ande verkar i bibelordet även om det inte förklaras av predikanten.

Den avslutande acklamationen efter evangeliet är densamma som idag, medan den efter GT-läsningen och episteln föreslås lyda: »Så lyder Guds/Herrens/Bibelns ord». Formuleringen »Så lyder Guds ord» framstår som ett rimligt alternativ, men inte »Så lyder Bibelns ord». En sådan formulering är mer konstaterande än proklamerande och missar själva poängen: anspråket på att Skriften är Guds levande tilltal till församlingen idag. Församlingen ges möjlighet att svara antingen »Gud, vi tackar dig» eller »Gud, gör ditt ord levande bland oss.»

Förslaget lyfter fram möjligheten att placera den psaltarpsalm som evangelieboken anger – eller annan psaltarpsalm – mellan gammaltestamentlig läsning och epistelläsning. Den blir då en brygga mellan läsningarna. Det finns också möjlighet att sjunga en bibelvisa, men inte en vanlig psalm, mellan läsningarna.

Efter evangeliet kan ett hallelujarop sjungas. Däremot står inget om att halleluja kan användas som sång *före* evangeliet, kanske tillsammans med en vers för respektive söndag. Detta är den gängse platsen internationellt sett. Församlingen hälsar honom som är Guds Ord och som kommer i sin kyrka. Det vore ett alternativ att ta till vara när gradu-*alpsalmens* starka ställning i Svenska kyrkan har luckrats upp.

Trosbekännelserna – den apostoliska och nicenska – anges i de översättningar som finns i dag, men trosbekännelsens plats tycks

ambivalent. I en högmässa ska den alltid vara med och ligger då efter predikan (möjligheten att läsa den efter evangeliet finns inte kvar). I en mässa/gudstjänst är den fakultativ, om det inte är fråga om en huvudgudstjänst. Även då kan trosbekännelsen utelämnas »i undantagsfall». Bättre vore att trosbekännelsen är obligatorisk i en huvudgudstjänst.

Till skillnad från HB 1986 finns ingen fast plats för meddelanden. Det gör att man kan undvika tillkännagivanden efter trosbekännelsen, något som bryter rytmen i gudstjänsten. Istället är det upp till den lokala församlingen att bestämma var och hur meddelanden lämnas. Information om vart kollekten går kan lämpligen ges precis före den psalm under vilken man tar upp kollekt. Meddelanden om det som händer i veckan lämpar sig väl före välsignelsen.

Förbönen är ett fast moment i högmässan men kan utgå när mässa/gudstjänst firas. Detta kan vara ett alternativ i en veckomässa, men någon form av förbön bör då ingå i nattvardsbönen. Att i en mässa inte alls be för världen och människorna gör nattvardsfirandet alltför introvert.

Liksom i HB 1986 kan förbönen utformas lokalt eller bes utifrån ett färdigt förslag. Det finns också några olika strukturer på kyrkans förbön att lokalt arbeta utifrån och ett antal olika bönesvar. Förslaget lyfter också fram ett antal existentiella grundfrågor som bör präglade bönen innehåll. Till sist ges förslag till böneavsnitt för döpta, konfirmerade etc., vilket kan vara till stor hjälp för att integrera dessa saker i förbönen utan att bönekaraktären avbryts med pålysningar mitt i. Sammantaget finns här flera goda verktyg att arbeta med i församlingen, så att förbönen blir den lokala angelägenhet den måste vara. Det som saknas är framför allt en instruktion om att förbönen inte bryter den liturgiska bönen möns-

LITTERATUR

Lars Adaktusson, *Världens bästa story*. Ekerlids förlag, Falun 2011, 296 sidor.

En känd journalist som skriver om *Världens bästa story*. Det ska bli intressant. Som präst kan jag ju den storyn. Men, som så ofta blir det inte som man först tänkt sig.

Boken inleds på ett dramatiskt sätt när Adaktusson i maj 2010 insåg att det var dags för honom att lämna TV8 där han framgångsrikt byggt upp en nyhetsredaktion. Motsättningar med en ny ledning gick inte att överbrygga. Adaktusson säger att »ambitionen med boken är att skildra journalistikens möjligheter, men också dess tillkortakommanden». Efter att ha läst boken vill jag säga att han har lyckats. En bra bok, lättläst och intressant inte bara för journalister utan också för en bred allmänhet och där räknar jag även in präster och andra läsare av SPT.

Adaktusson har arbetat med journalistik i mer än 35 år. Han säger att han har haft ett drömjobb och från insidan sett maktens korridorer i Vita huset och Kreml. Han har bevittnat Berlinmurens fall och direktrapporterat inifrån det belägrade Sarajevo. Han har sett misären i det ockuperade Gaza och mött skrällen för självmordsbombare i Israel och på plats blivit censurerad av ayatollornas bru-

ter: den riktas till Fadern genom Sonen (alt. riktas till Kristus).

Bönen om förlåtelse kan enligt instruktionerna placeras »i samband med kyrkans förbön» istället för i mässans början. Liksom i nuvarande ordning kan bönen då förläggas precis före kyrkans förbön. En ytterligare, ny variant är att istället infoga såväl bönen om förlåtelse som förlåtelseord i själva förbönen.

tala diktatur i Iran och mycket, mycket mer.

Så var det det där med världens bästa story. Det visade sig vara ett uttryck som Staffan Heimersson brukade hojta uppmuntrande när han och Adaktusson hölls kvar i någon vägsärr eller när krigets logistiska svårigheter tycktes oöverstigliga. Krig och konflikt har ofta utgjort den story som Adaktusson skulle skildra under tidigt 1990-tal. Förvisso en inte helt lätt uppgift med många tillfällen till improvisation.

Att intervjuja Carl Bildt i hans roll som EU-medlare var inte alltid lätt. Hur skulle Adaktusson hantera sin egen frustration över det våld och allt annat som han var satt att rapportera ifrån? Hur hantera sin känsla av ängslan och otillräcklighet? Kan man hålla sig neutral som journalist? Som svar säger Adaktusson: »En journalist som inte blir berörd, inte tar ställning och inte reagerar när oskyldiga människor utsätts för våld och övergrepp gör inte sitt jobb.» Skönt att få läsa det eftersom många journalister sällan visar den sidan av sig själva.

Vi får veta mycket om Adaktussons tid på Aktuellt och om hans relation till olika kollegor. Det har sitt intresse eftersom det pågår många saker bakom kulisserna innan nyheterna sänds.

En avlösning kan dock inte sägas höra hemma i en förbön.

Noter

¹ I *Till syndernas förlåtelse: perspektiv på beredelsen i mässan*, red. Mikael Löwegren (Artos 2011), s. 38.

² Ragnar Håkansson i *Kyrkomusikernas Tidning* oktober/2012, s. 7.